

Към понятието „свободна професия”

Мария Радева

Към понятието „свободна професия”: Българското законодателство дефинира свободната професия, като такава единствено с оглед регулацията на данъчно-осигурителните аспекти. В контекста на ЕС свободните професии се характеризират с предоставянето на висококачествена, с подчертано интелектуален характер, нематериална услуга, предоставяна в лично качество, на собствена отговорност и по професионално независим начин.

Ключови думи: *свободна професия, artes liberales*

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Традиционно професията, определяна като свободна такава е лекарската. Израз на това възприемане на понятието „свободна професия” е и посоченото в Кодекса на професионалната етика на лекарите в България (ДВ 79/2000). Във въведението на цитирания кодекс се казва, че *„Лекарската професия е свободна професия. Тя изисква от лекаря човечност, всеотдайност и чувство за отговорност. Лекарят е длъжен да упражнява своята професия по съвест и да отговаря на доверието, което му предоставя тя.”* Кодексът урежда въпросите на професионалната етика, но не дефинира защо лекарската професия се определя като свободна. Посоченият пример е единственият в българското законодателство, който използва „свободна професия” смислово най-близко до историческото възникване на термина, характеризиращ определени професионални дейности.

Към настоящия момент, българското законодателство дефинира свободната професия, като такава единствено с оглед регулацията на осигурителните правоотношения и отношенията, свързани с данъчното облагане.

2. СВОБОДНА ПРОФЕСИЯ – ЛЕГАЛНИ ДЕФИНИЦИИ

Нееднократно в Кодекса за социално осигуряване (КСО) се използва понятието „свободна професия”. Съответните разпоредби използват израза „лица, регистрирани като упражняващи свободна професия” или „лица, упражняващи свободна професия”. Въпреки употребата на понятието, КСО не дефинира термина „свободна професия”. От цитираните изрази може да се заключи, че „свободната професия” е упражняване на определен вид професионална дейност. КСО не определя какъв вид е тази дейност. С оглед предмета си на правно регулиране, КСО урежда единствено осигурителните аспекти на дейността.

Съгласно разпоредбата на чл. 4, ал.3, т. 1 от КСО, задължително осигурени за инвалидност поради общо заболяване за старост и за смърт са лицата, регистрирани като упражняващи свободна професия и/или занаятчийска дейност. Следователно *„лицата, регистрирани като упражняващи свободна професия”* са вид осигурени лица.

Дефиниране на понятието „свободна професия” посредством неизчерпателно посочване на професионални дейности и определяне на някои условия за тяхното осъществяване е направено в Наредбата за общественото осигуряване на самоосигуряващите се лица, българските граждани на работа в чужбина и морските лица. Съгласно чл. 1, ал. 5 от цитираната наредба за лица, упражняващи свободна професия, се считат тези лица, които упражняват дейност, попадаща в следните три категории:

Точка 1 нелимитативно изброява професионални дейности, при чието упражняване лицата се включват в категорията „упражняващи свободна професия”. Това са професиите - нотариус, адвокат, експерт-счетоводител; лицензиран оценител, експерт към съда и прокуратурата, медицински специалист, застрахователен агент по чл. 164, ал. 1 от Кодекса за застраховането и други. Общото между професиите в

тази категория е, че същите се упражняват на основание на предврителна регистрация, определена с нормативен акт.

Точка 2 не посочва конкретни професии. В групата на лицата, упражняващи свободна професия, се включват всички лица, извършващи дейност, за която подлежат на облагане с патентен данък, но не са регистрирани като еднолични търговци.

Точка 3 дефинира свободните професии, като комбинира подходите, приложени в т. 1 (посредством изброяване) и т. 2 (описателен). Лицата, упражняващи свободна професия извършват професионална си дейност на свой риск и за своя сметка. В тази категория се включват дейци на науката, културата, образованието, архитектурата, икономисти, инженери, журналисти. Също така се включват и други физически лица, упражняващи професии, извън посочените в т. 1 и 2. Условието е тези физически лица да са регистрирани с ЕИК по регистър БУЛСТАТ.

От представените дефиниции е видно, че лицата, упражняващи свободна професия не са лица на наемния труд, следователно нямат осигурител, различен от самите тях. Лицата, които упражняват свободни професии, попадат в категорията „самоосигуряващи се лица“. Съгласно чл. 5, ал.2 от КСО самоосигуряващо се е физическо лице, което е длъжно да внася осигурителни вноски за своя сметка. Самоосигуряващите се лица са едновременно осигурители и осигурени лица.

С оглед предмета на регулиране, КСО и приложимата подзаконова уредба, уреждат предимно осигурителните аспекти на упражняването на определени професионални дейности, посочени като свободни професии.

В Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ) има легална дефиниция на понятието „лица, упражняващи свободна професия“. Съгласно пар. 1, т. 29 от ДР на ЗДДФЛ, за да бъде дефинирано едно лице, като упражняващо свободна професия на първо място, то трябва да упражнява някоя от посочените в разпоредбата професии: експерт-счетоводител; консултантит; одитор; адвокат; нотариус, частен съдебен изпълнител, съдебен заседател, експерт към съда и прокуратурата, лицензиран оценител, представител по индустриална собственост, медицински специалист, преводач, архитект, инженер, технически ръководител, деец на културата, образованието, изкуството и науката, застрахователен агент. Изброяването не е изчерпателно, защото тук могат да се включват и други физически лица. Упражняващите изрично посочените професии (или другите физически лица) следва да отговарят на кумулативните условия:

- а) да осъществяват за своя сметка професионална дейност
- б) да не са регистрирани като еднолични търговци
- в) да са самоосигуряващи се лица по смисъла на КСО.

От цитираните по-горе разпоредби е видно, че понятието „свободна професия“ се отнася към физически лица, извършващи определени професионални дейности. При упражняването на тези дейности, физическите лица, следва да отговарят на определени изисквания, които са свързани с тяхното осигуряване и данъчно облагане.

От гледна точка на цитираните дефиниции, много малка част от лицата, упражняващи лекарска професия попадат в категорията „свободна професия“. Лекарите, работещи като наети лица в лечебните заведения за болнична помощ и извънболнична медицинска/дентална помощ полагат труд по трудово правоотношение. Следователно те са осигурени лица по чл. 4, ал.1, т.1 от КСО. Лекарите, управляващи и/или притежаващи капитала на търговските дружества регистрирани като лечебни заведения се осигуряват по реда на чл. 4, ал.1, т.7 или ал. 3, т.2, пр.2 от КСО.

С изменения в Закона за лечебните заведения (ДВ 59/2010) са създадени предпоставки за ограничено приложение на „свободната професия“, при упражняването на лекарската професия. Съгласно чл. 36, ал.2 от ЗЛЗ лечебните заведения – амбулатории за индивидуална практика - се учредяват като еднолични търговски

дружества или еднолични търговци, след което подлежат на административна регистрация като лечебни заведения²⁶⁹.

В случаите, когато лечебните заведения - амбулатории за индивидуална практика - се учредяват от физически лица - лекари и лекари по дентална медицина, те подлежат единствено на регистрация като лечебни заведения. Втората хипотеза на чл. 36, ал.2 от ЗЛЗ визира медицинските специалисти, упражняващи свободна професия.

Анализът на регистрираните лечебни заведения²⁷⁰, показва, че към настоящия момент незначителна част от лекарите, притежаващи амбулатории за индивидуална практика за първична или специализирана медицинска/ дентална помощ, упражняват своята дейност като свободни хора, насочени към развиване на мъдростта и силата на ума. Но „artes liberales” имат и практически аспект, изучаващите ги се подготвят за социално израстване. Уменията, развивани от изучаването на „artes liberales”- способността да се артикулират важни въпроси, да се откриват и оценяват доказателства, да се правят заключения, да се формулират аргументи – са точно уменията, които са изключително ценени в най - различни професии.

С оглед казаното, се поставя логичният въпрос, какво точно разбира Кодексът на професионалната етика на лекарите в България, дефинирайки лекарската професия като свободна?

3. ИСТОРИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПОНЯТИЕТО „СВОБОДНА ПРОФЕСИЯ”

Концепцията за „свободната професия” („liberal profession”) исторически се свързва с понятието „artes liberales”. Според Цицерон и Сенека, „artes liberales” са дейности, които са достойни за един свободен човек. Изучаването им е необходимо за всеки свободен римски гражданин. „Artes liberales” са били определени като дейности, подходящи за свободни хора, насочени към развиване на мъдростта и силата на ума. Но „artes liberales” имат и практически аспект, изучаващите ги се подготвят за социално израстване. Уменията, развивани от изучаването на „artes liberales”- способността да се артикулират важни въпроси, да се откриват и оценяват доказателства, да се правят заключения, да се формулират аргументи – са точно уменията, които са изключително ценени в най - различни професии.

В древността, дейности като тези на учител, адвокат, майстор строител, архитект, инженер и лекар, се описват като „artes liberales”. За разлика от интелектуалните занимания, дейности като занаятите и физическия труд, са наричани „oregae illiberales”, защото това са дейности, упражнява от несвободни хора (предимно робите). Упражняването на „artes liberales” е привилегия на „свободните” граждани и благородници.

До 18-ти век терминът „artes liberales”, продължава да се използва за означаване на „интелектуални” дейности. Смисълът на понятието вече не се свързва с личен атрибут (свободно роден човек), а с дейността, която се извършва. Съвременното разбиране за понятието „свободна професия” се развива след 19 век. До началото на 19 век много свободни професии – като юристи, лекари, фармацевти – са интегрирани в държавни структури. В германските държавни юридическата професия е под контрола на държавата, назначаването и преместването на адвокатите става с решение на съда или държавните власти. Нотариуси, лекари, фармацевти са получавали статут на квази държавни служители.

През втората половина на 19 век някои професионални групи започват да се еманципират от държавната власт, контрол и надзор. Това е времето, в което започват да се създават и първите професионални организации, които получават права свързани с професионалното израстване или санкциониране на своите членове. Тези професионални сдружения създават и свои етични кодекси, изграждат своята професионална етика²⁷¹.

²⁶⁹ Решение № 122 от 29.01.2014 на Комисия за защита на конкуренцията.

²⁷⁰ Регистрите са достъпни на сайтовете на съответните Регионални здравни инспекции.

²⁷¹ The State of Liberal Professions Concerning Their Functions and Relevance to European Civil Society, EESC/COMM/05/2013.

Под влиянието на либерализма през 19-и век в различни страни – днес членки на ЕС – се формират съсловията на упражняващите свободни професии, изграждат се независими от държавата съсловни организации. Задачите по разрешаване упражняването на професията, регулирането и надзора се упражняват от съсловни организации. По-късно регулирането е поверено на автономни сдружения (професионални камари).

4. СВОБОДНИТЕ ПРОФЕСИИ В КОНТЕКСТА НА СВОБОДНИЯ ЕВРОПЕЙСКИ ПАЗАР

Новото понятие „свободна професия“ има основно социологично описание.²⁷²

Характеристиката на свободната професия са: предоставянето на висококачествена нематериална услуга с подчертано интелектуален характер въз основа на особено висококачествено академично образование, предоставяне на услугата в лично качество, на собствена отговорност и по професионално независим начин, наличие на особено отношение на доверие между възложителя и изпълнителя, подчиняване на интереса за максимална печалба на интереса на изпълнителя за предоставяне на оптимално обслужване, както и обвързаност с точни и стриктни нормативни и етични професионални правила.

Предоставянето на услуги от страна на свободните професии се характеризира с информационна асиметрия между предоставящия услугата и получателя на услугата. Услугите засягат важни въпроси на живота, здравето, правото или са свързани с важни икономически аспекти. Затова доставчикът на услуги трябва да отговаря на особено високи професионални и етични изисквания.

Услугите, предлагани от упражняващите свободни професии лица, имат комплексен характер и изискват високо равнище на експертни знания. От тази гледна точка получаващият услугата не разполага с достатъчно информация, специализирани познания и практически опит, за да може да прецени нейното качество. Това е предпоставката свободните професии да се определят като професии, основани на доверие. Поради информационната асиметрия получателят на услугата трябва да разчита, че предлагащият услугата няма да се възползва от този недостиг на информация и експертни знания, а ще предостави най-добрата възможна, съобразена с потребностите му услуга. В тази връзка въвеждането на професионални стандарти и изисквания за професионална етика са подходящи инструменти за защита на получателя на услугата.

Понятието за свободна професия се разбира различно в отделните държави членки. Има и държави, в които то изобщо не се използва. В някои от държавите - членки към свободните професии спада само един основен кръг от професии: медицински професии, професии, свързани с предоставянето на съвети и консултации, като адвокати, данъчни съветници и одитори, както и някои инженерни и архитектурни професии. В други държави членки освен тях към свободните професии се причисляват и творчески дейности.

Една дейност може да се класифицира като свободна професия и тогава, когато определени характеристики липсват, но основните отличителни черти са налице. Акцентът на понятието свободна професия се поставя върху извършваната професионална дейност, без да се отчитат осигурителните и данъчни аспекти. Така например в много държави членки няма пречка да бъде класифицирана като свободна професия дейност, извършвана в рамките на трудово правоотношение, но при запазване на професионалната независимост.

²⁷² Становище на специализирана секция „Единен пазар, производство и потребление“ относно „Ролята и бъдещето на свободните професии в европейското гражданско общество през 2020“, февруари 2014.

5. В ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Използваното понятие „свободна професия“ в българското законодателство влага различен смисъл от идеята за „liberal profession“. Свободната професия като такава има единствено данъчно-осигурителна регулация.

Някои от професиите, исторически определяни като свободни – юридическите, медицинските, някои технически и др. – българското законодателство дефинира като „регулирани професии“. На някои от съсловните организации признава публично-правен статут, включително възлагайки им реализирането на юридическа отговорност по отношение на членовете им.

Същността на понятието „свободна професия“ не са аспектите, регулирани от КСО и ЗОДФЛ. Защитата на потребителите на услугите и високите професионални изисквания, към упражняващите „свободни професии“, следва да бъдат във фокуса на правната регулация.

ЛИТЕРАТУРА

[1] The State of Liberal Professions Concerning Their Functions and Relevance to European Civil Society, EESC/COMM/05/2013

[2] Становище на специализирана секция „Единен пазар, производство и потребление“ относно „Ролята и бъдещето на свободните професии в европейското гражданско общество през 2020“, февруари 2014

За контакти:

Гл. ас. д-р Мария Радева, Катедра “Публичноправни науки”, Юридически факултет, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 0887 299 552, e-mail: mradeva@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.